

Et mangfoldigt naturbegreb

Hvad mener vi, når vi taler om natur? Naturen kan defineres på mange måder I den daglige naturforvaltning er naturen ikke kun noget, vi står uden for. Vi er selv natur. Det er derfor vigtigt, at vi er bevidste om, hvilke forestillinger vi lægger til grund for vores diskussioner om naturens forvaltning.

Hører vi mennesker med til naturen? På den ene side er vi nødt til at svare »nej«. Vi er vant til at opfatte naturen som det, der netop ikke er os, og at opfatte os selv eller vores frie vilje, bevidsthed, fornuft, videnskab, teknik, kunst, moral eller religion som noget, der står over eller uden for naturen. På den anden side er vi også nødt til at svare »ja«. Vi er trods alt selv en slags pattedyr, og alt hvad vi foretager os, indgår uden videre i naturens store sammenhæng.

Hører vi med til naturen, eller gør vi ikke? Det kommer an på, hvad vi forstår ved »natur«; og her er det et faktum, at vi i vores kultur ikke har noget entydigt naturbegreb. Vi kan opfatte naturens verden som modstykke til menneskenes verden, og det endda på flere forskellige – til dels uforenelige – måder, men så kan vi også opfatte menneskenes verden som en integreret del af naturens verden. Når vi vil diskutere naturpolitik og befolkningens holdninger til naturen, gør vi derfor klogt i indledningsvis at gøre os klart, hvor meget forskelligt vi kan forstå ved »natur«. Forskellige mennesker har ikke bare forskellige natursyn; men det kan være noget ret forskelligt, de har syn på.

Jeg skal begynde med at opregne syv forskellige forestillinger om natur, som alle spiller en rolle for vores måder at tænke og tale om naturen på. Jeg skal derefter prøve at sige noget om, hvad denne mangfoldighed betyder, når det kommer til spørgsmål om naturpolitik og om borgernes holdninger til naturen.

De syv forestillinger, jeg vil tage udgangspunkt i, kan kort angives med følgende stikord. Alt efter sammenhængen kan vi forstå naturen som:

- 1) Det uberørte
- 2) Det vilde
- 3) Det landlege
- 4) Det grønne
- 5) Det fysiske
- 6) Det jordiske
- 7) Det hele

De seks første forestillinger sætter på en eller anden måde det menneskelige eller noget ved det menneskelige uden for og i modsætning til naturen; den syvende understreger, at også menneskene og alt det menneskelige er natur helt igennem og i enhver henseende. De seks første drager en grænse til naturen, men gør det forskellige steder og på forskellige måder; den syvende ser naturen som grænseløs og altomfattende. Under alle omstændigheder har natur med noget oprindeligt og forefundet at gøre; men som vi skal se kan det udlægges meget forskelligt. Lad os prøve at se lidt nærmere på de syv forestillinger hver for sig.

Naturen som det uberørte

Vi kan opfatte naturen som det, der er helt uberørt af menneskelig indgriben. Naturen er det, som ikke er blevet bragt ud af sin oprindelige tilstand for menneskelige formåls skyld eller som følge af menneskelig påvirkning. Arkæologer kan kende forskel på et stykke flint, der er uforarbejdet, og et stykke flint, der er tildannet af mennesker. Det første er natur; det andet er kultur. Det rå kød er natur; det kogte eller stegte er kultur. Bræernes slidspor i klipperne er natur; helleristningerne er kultur. De områder af verden, som henligger upåvirket af menneskehånd og menneskeånd, er natur; de områder, mennesker behersker eller bare har sat deres spor på, er dermed kulturelt påvirkede og ikke længere fuldt og helt natur.

Før vi mennesker dukkede op som redskabsbrugende kulturvæsner, var alt natur. Langsomt og gradvist begyndte vi at beherske både vores omgivelser og os selv mere og mere systematisk i kraft af vores voksende indsigt i tingenes natur og vores mere og mere magtfulde redskaber. Så længe vi ernærede os som jægere og samlere var vores påvirkning af omgivelserne ikke så omfattende og dybtgående; men med landbrugets udbredelse og ikke mindst med de sidste 200 års teknisk-videnskabelig revolution er vores påvirkning af vores omgivelser blevet enorm.

Grænsen mellem kultur og uberørt natur er i løbet af denne proces blevet skubbet meget langt frem. I et land som Danmark findes der ingen del af jordoverfladen, som ikke er under opsyn, kontrol og beherskelse, og som ikke er afgørende påvirket af menneskers virksomhed. Selv på globalt plan er der ikke længere områder til lands, til vands og i luften, som ikke er underlagt nationale myndigheder eller internationale aftaler, og hvis vi regner bivirkningerne af vores aktiviteter med, er det et spørgsmål om, der strengt taget er områder tilbage, som er ganske uberørte af vores virksomhed. Selv i de mest utilgængelige polarområder indeholder den nyfaldne sne partikler fra vores skorstene og udstødningsrør, og i havstrømmene og i fødekæderne findes affaldsprodukter fra vores nukleare og kemiske industri. Hvis vores levevis er årsag til klimaforandringer og forstærket ultraviolet indstråling fra Solen, bliver det i stigende grad svært at finde helt uberørt natur på jordoverfladen.

Naturen som det vilde

En anden forestilling om naturen knytter sig til forskellen mellem det dyrkede og det udyrkede land. Naturen kan vi forstå som det, der er uden for de områder, som bofaste mennesker har bragt under kultur. Naturens grænse går, hvor regelmæssig og systematisk udnyttelse hører op. Naturen er ødemark, urskov, bjerge, ørkner, moser, tundra og vildnis, hvor mennesker aldrig eller kun ganske sjældent kommer, men også skove, heder og strande, hvor mennesker af og til færdes, og hvor der foregår en vis udnyttelse i form af jagt, fiskeri og indsamling af træ, frugter og svampe. Naturens modsætning er kulturlandet med dets byer, landsbyer, dyrkede marker, tæmmede husdyr og forædlede kulturplanter. Naturen er det i verden, som er i samme vilde tilstand, som alting var i før landbrugsrevolutionerne begyndte for 10.000 år siden.

Set i det perspektiv er de mennesker, der vedblev at leve som jægere og samlere, længe blevet opfattet som »naturfolk« eller »vilde« trods al deres tekniske snilde, kunst og (natur)religion. Grænsen kan også siges at gå ned igennem menneskene som en grænse mellem vores instinkter og drifter på den ene side og vores selvbeherskelse og opdragelse på den anden; mellem det der er bestemt af arv på den ene side, og det der er bestemt af socialt miljø på den anden. »Nature versus nurture« som englænderne siger det.

I denne forstand af »natur« er der stadig naturområder også i Danmark. Ingen af dem er uberørte, men de er ikke under dyrkning. På globalt plan er der stadig store, vilde naturområder tilbage, selv om kulturen stadig æder sig ind på dem. Mange steder foregår der naturfredninger, hvor områder søges friholdt for bestemte former for udnyttelse, dog ofte i takt med at andre former for udnyttelse intensiveres, f.eks. turisme. Der foregår også såkaldt naturgenopretning, hvor jord, der har været under dyrkning, tages ud af drift og overlades mere eller mindre til sig selv. I mange tilfælde foretages samtidig en vis naturpleje – noget der både ud fra forestillingen om naturen som det uberørte og det vilde strengt taget rummer en selvmodsigelse.

Naturen som det landlige

For moderne danskere er forestillingen om naturen måske allermost knyttet til forskellen mellem land og by. Set i det perspektiv er også bondelandet med dets bølgende marker og græssende kvæg for natur at regne. Store dele af det, der ellers ses som den vilde naturs modsætning, får dermed selv status af natur. Det, de fleste regner for dansk natur, er netop et varieret landbrugslandskab med lidt skov og lidt vand.

Naturen er stadig verden i dens oprindelige tilstand, men nu forstået som tilstanden forud for urbaniseringen og den særligt intensive forandring af naturen, som den indebærer. Set fra stenbroen er også landbrug og landsbyer oprindelige. Naturens grænse går ved bymuren eller mere moderne sagt ved grænsen for bymæssig bebyggelse. Naturen er »landet« i almindelighed, hvad enten det er

kultiveret eller ej. Naturen er det, der udfolder sig under åben himmel i afhængighed af årstidernes skiften og vejrligets luner. Naturen er friluftslivets sted: skov og strand, mark og eng, sommerhusområder og golfbaner. Naturen er byboernes rekreative områder. Naturen er landskabet set med den vejfarendes og turistens æstetiske blik. Naturens modsætning er stadig menneskenes daglige verden, men nu forstået som storbyen med dens særlige form for civilisation og indendørskultur.

Når bymennesker er optimister på deres civilisations vegne, fremstår landlivet som primitivt og naturbundet. Når civilisationspessimismen breder sig, kan landlivet ses som ægte og i pagt med den fri natur.

Naturen som det grønne

Vi forstår dog også naturen ud fra en modsætning mellem det levende, organiske og lavteknologiske på den ene side og det mekaniske, syntetiske og højteknologiske på den anden. Naturen er stadig verden som den oprindeligt var, men nu forstået som den var forud for et eller andet industrielt gennembrud. Naturens grænse går så også inde i byen og inde i husene. Haver, parker, beplantninger på veje og torve – ja, selv potteplanter, racekatte og akvariefisk kan ses som natur i modsætning til cement, asfalt og plastikkippedutter.

Fornemme kulturprodukter som høvlet træ, tegl, smør, læder, papir, uld, bomuld og silke, der i de tre første forestillingers perspektiv må regnes for naturens modsætning, er i de sidste årtier faldet tilbage som – eller avanceret til – naturprodukter; ikke fordi de er blevet mindre forarbejdede, men fordi der er dukket endnu mere syntetiske produkter op som f.eks. krydsfiner, spånplader, betonelementer, eternit, margarine, nappa, plastik, nylon og acryl. Naturmaling er hverken mere eller mindre uberørt, vild eller landlig end anden maling; men fordi den er ugiftig og biologisk nedbrydelig kan den påberåbe sig større naturlighed end både oliemaling og plastikmaling.

Naturen som det fysiske

Vores naturbegreb er afgørende påvirket af udviklingen af de videnskaber, vi kalder naturvidenskaber, og særligt fysikken. Den har givet os en forestilling om naturen som det i verden, der modsvarer en naturvidenskabelig beskrivelse. Naturen er det naturlovsbestemte, det i rum og tid udstrakte, partikler og felter, masse og energi. Naturen er det objektivt foreliggende. Naturens modsætning er det subjektive, psykiske, symbolske, konventionelle, sociale og kulturelle.

Mens flere af de andre forestillinger om naturen knytter sig særligt til bestemte områder af jordoverfladen med deres dyre- og planteliv, forstås naturen her som det basale, materielle og energimæssige i alt, hvad der findes. Naturen indbefatter alt fra de mindste elementarpartikler til de største stjernetaager. Her er det ikke et spørgsmål om en ting eller et landområde er mere eller mindre hårdt berørt af menneskelig indgriben. Her er der ikke noget spørgsmål om, hvorvidt vi har natur tilbage i Danmark, eller om hvad der er særlig karakteristisk dansk natur. Alle ting følger fysikkens love, ligesom menneskenes krop og selve deres indgriben i tingene også gør det. Det er netop kendskab til fysikkens love, der har været den afgørende forudsætning for at grænserne til det uberørte, det vilde og det landlige er flyttet længere og længere ud. Den menneskelige organisme hører her med til naturen; mens den menneskelige kultur og tænkning, som naturvidenskaben selv er en del af, på en eller anden måde står uden for.

Naturen som det jordiske

Vores måde at tænke og tale om natur på er også blevet afgørende påvirket af forestillingen om verden som skabt af en guddommelig, overnaturlig skabermagt, som selv står uden for det skabte. Set i det perspektiv er naturen den del af skaberværket, som vi er en del af med vores legemlige eksistens, og som vi kan opfatte gennem vores fem naturlige sanser og med vores naturlige fornuft. Naturen er det jordiske i modsætning til det himmelske, det dennesidige i modsætning til det hinsidige, det timelige i modsætning til det evige, det almindelige i modsætning til det mirakuløse.

Hvor naturen i de fem første forestillinger på forskellig vis er »det derude«, er naturen i denne forestilling »det hernede«. Det naturlige menneskeliv indgår i naturen og er ikke dennes modsætning. Set i det perspektiv er de forskelle, de øvrige forestillinger knytter an ved, blot nogle forskelle inden

for det jordiske. For så vidt som vi mennesker indtager en særstilling i skaberværket, er det ikke på grund af vores naturlige bevidsthed, vores legemlige organisme, vores tekniske og kunstneriske formåen, men på grund af vores udødelige sjæl, som er omfattet af en guddommelig nåde, der er af en helt anden orden end noget, vi ellers kender. I vores kultur er der lang tradition for, at det vigtigste i os slet ikke er af denne verden, men hører andetsteds hjemme.

Modstillingen mellem naturligt og overnaturligt findes i mange forskellige former. I religiøse sammenhænge kan forholdet til det djævelske og underjordiske også optræde som modsætning til det naturlige, og naturen kan selv optræde som en personificeret nærmest guddommelig »Moder Natur«. Også i ikke-religiøse sammenhænge er det ikke ualmindeligt at tale om, at det matematiske og logiske udgør en særlig overnaturlig og oversanselig idéernes verden adskilt fra den fysiske natur.

Naturen som det hele

Ud over disse forskellige forestillinger om naturen som en del af et større hele har vi også en forestilling om naturen som selve det største hele, altings altomfattende sammenhæng. Naturen er Altet, Verden, Universet, Kosmos, Alnaturen. Naturen er det oprindelige og det foreliggende, men i en vis forstand er alt oprindeligt og foreliggende. Naturen kan ses som både-og snarere end som den ene side af et enten-eller. Både det, mennesker har påvirket, og det, de ikke har påvirket, både det dyrkede og det udyrkede, både det det bymæssige og det landlige, både det grå og det grønne, både det subjektive og det objektive, både det evige og det timelige. Naturen er det, der er på begge sider af enhver tænkelig grænse. Naturen er den sammenhæng, som forbinder selv det mest forskelligartede, som også omfatter alt det menneskelige, og som det ideale og guddommelige ikke kan være selvstændiggjort i forhold til.

At tage hensyn til naturen

Disse syv forestillinger om natur (og flere til) er umiddelbart genkendelige for alle, der taler det danske sprog. De væver sig sammen og supplerer og modsiger hinanden i vores højst komplicerede naturbegreb. Hvad betyder det for spørgsmål om vores naturpolitik og vores holdninger til naturen? Først og fremmest betyder det, at vi må være mere præcise med at angive, hvad vi mener, når vi taler om natur. Ordet »natur« siger for meget til, at vi kan lade det tale for sig selv. Hver af de syv forestillinger kan siges at rejse deres helt egne problemstillinger, som kan give god grund til planlægning og indgreb, hvad enten det pågældende nu regnes for natur i enhver henseende eller ikke, og hvad enten man mener, at det er for naturens eller vores skyld, at det er vigtigt, at der bliver gjort noget ved det.

Hensynet til naturen som det helt uberørte rejser spørgsmål om mulige politiske begrænsninger på alle de former for menneskelig virksomhed, hvis bivirkninger har global rækkevidde. Det gælder først og fremmest alle udledninger til atmosfæren og til havene. Her kan der gives stærke grunde til at arbejde målrettet frem mod, at alle miljøfremmede og svært nedbrydelige stoffer enten undgås eller opsamles og genanvendes. Også de meget store udledninger af almindeligt forekommende stoffer som kuldioxid, nitrater og fosfater er der stærke grunde til at reducere mest muligt på grund af deres utilsigtede og uønskede påvirkning af klima, dyre- og planteliv. Vi kommer til at vænne os til at se den tankeløse udledning af dem som en form for ligegyldighed eller sjusk, som vi ikke i længden kan tillade os. Verden er for lille til, at vi kan fortynde os ud af vores affaldsproblemer. Det kan være, at det vil kræve nogle – forhåbentlig små – katastrofer at få os til at ændre holdning; men med den store vækst i verdens befolkning må man nok gå ud fra, at vi bliver nødt til det, enten med det gode eller det onde.

Hensynet til naturen som det vilde rejser spørgsmål om naturfredning og naturgenopretning både i Danmark og i alle andre lande. Der kan være tale om at forsøge at bevare bestemte truede landskabsformer med de dertil hørende dyr og planter. Det kan være, at vi, der selv for længst har udryddet vores egne oprindelige skove, skal være parate til at yde ofre for at andre bevarer deres. Vi kan også selv yde bidrag ved naturgenopretning, f.eks. ved langsigtet braklægning, skovrejsning og deregulering af vandløb. Motivet kan være at bevare muligheden for, at mennesker kan opleve bestemte dyre- og plantearter i deres naturlige miljø, eller at bevare biodiversiteten og den genetiske

mangfoldighed. For mig at se er det vigtigt, at vi også foretager fredninger uden at ville noget bestemt med det, simpelthen for ikke at pådrage os ansvaret for, hvad der kan vise sig at være uoverskuelige og uoprettelige ødelæggelser. Der kan være grund til i et vist omfang blot at lade vildt være vildt og undgå tendensen til, at alle områder, hvor der ikke drives landbrug, anskues som en kæmpemæssig zoologisk og botanisk have, der først og fremmest er til for, at naturturister kan få naturoplevelser. Vores velmenende nysgerrighed kan være lige så indgribende som mange andre former for udnyttelse.

Hensynet til naturen som det landlige rejser en lang række spørgsmål om, hvordan vi bedst opretholder grænsen mellem land og by og undgår, at forstadskvarterene breder sig til alle hjørner af landet. Hvis vi ønsker et varieret landbrugsland, kan vi ikke allesammen bo med udsigt til det. Det rejser også store spørgsmål om, hvordan vi politisk kan bidrage til at fremme en varieret landbrugsproduktion, der på en gang er rentabel og skånsom over for jorden og dyrene og miljøet i videre forstand.

Hensynet til naturen som det grønne rejser dels byøkologiske spørgsmål om at udvide og forbedre de grønne områder i byerne, dels meget mere omfattende spørgsmål om byernes udvikling og om bæredygtigheden af alle vores produktionsmåder og transportformer.

Hensynet til naturen som det fysiske kan vi lade rejse et spørgsmål om vores egen fysik og fysiske natur. Vi har et ansvar for vores sundhed både i forhold til kvaliteten af det miljø, vi lever i, og kvaliteten af det, vi spiser og drikker; men også i forhold til hvordan vi bruger vores krop. For mange af os er det største sundhedsproblem i grunden, at vi bevæger os alt for lidt. I den forstand er spørgsmål om idrætsundervisning og sport også en form for naturpolitik. Men i øvrigt er det fysiske som det objektive og naturlovsmæssige noget, vi må tage til efterretning. Det er som det er, ganske uanset om vi tager hensyn til det eller ej. Dette uomgængelige forhold understreger imidlertid den naturpolitiske nødvendighed af en fortsat udvikling af vores naturvidenskab. Der er stadig uhyre meget, vi ikke ved. På mange områder er den viden, der udgør vores beslutningsgrundlag, helt utilstrækkelig. Vores eksperter ved alt for lidt. Det taler for et alment forsigtighedsprincip, og også for det vigtige i at man i naturvidenskaben satses på at bidrage til at løse de problemer, som vi allerede står med mange af, og som skyldes en kortsigtet og uigennemtænkt anvendelse af naturvidenskabelige resultater.

Hensynet til naturen som det jordiske kan for alle uanset personlig religion være en påmindelse om, at vi i hvert fald ikke selv har skabt vores verden og vores liv, at vi har et ansvar over for en sammenhæng, som er større end vores eget liv og vores egne formål, og som omfatter også de kommende generationer af alle arter på kloden.

Hensynet til naturen som det hele indebærer, som jeg opfatter det, at vi bestræber os på ikke at glemme sammenhængen mellem de forskellige naturhensyn, som vi kan gøre gældende. Naturen er ikke blot et bestemt område på kloden, som vi skal bevare i en bestemt oprindelig tilstand. Naturen er ikke kun noget, vi står uden for, og som det er op til os at tage mere eller mindre hensyn til. Naturen er også os og alt vores. Al politik er, når det kommer til stykket, naturpolitik.